

Az írás és a beszéd

A MAGYAR HELYESÍRÁS SZABÁLYAI 11. kiadása kapcsán munkafüzetet szerkesztettem az írás és a beszéd fejlesztéséhez. A taneszközt *Takács Etel* lektorálta. A kiadvány megjelentetését a Bács-Kiskun Megyei Pedagógiai Intézet vállalta.

Jelen dolgozatomban a szerkesztés elvei mellett néhány — remélhetőleg érdeklődést keltő — feladatot, gyakorlatot is bemutatok.

Munkafüzetemmel az általános iskolában folyó

anyanyelv-művelő,
beszédkultúra-fejlesztő,
helyesírás-gondozó

munkához kívánok hozzájárulni.

A helyesírási szabályzat egyes pontjaihoz gondolatébresztő, problémafelvető feladatokat szerkesztettem. E feladatok szóbeli és írásbeli megoldásra is alkalmasak, valamint bővíthetők, szűkíthetők, attól függően, hogy felzárkóztatásra, tehetséggondozásra, esetleg műveltségfejlesztésre akarjuk-e használni a munkafüzetet.

Meggyőződésem, hogy ezzel a dokumentummal pedagógiai tevékenységünk hatását fokozhatjuk: sokféleképpen. Nevezetesen:

jobb motiválással;
a tudás megerősítésével, ismétléssel;
az ismeretek mélyebb beágyazásával;
a hatásdúsítással.

Taneszközöm esetében az információforrások:

1. a *tapasztalás*: próbálgatással, szabályelemzéssel, irodalmi szöveg értelmezésével stb.;
2. a *mintakövetés*: utánzással, másolással, példagyűjtéssel stb.;
3. a *kommunikáció*: tanuló + munkafüzet, tanuló + munkafüzet + tanár kapcsolattartásával stb.;
4. a *gondolkodás*: új tudás létrehozásakor.

*Dr. Nagy József*nek a tudástechnológia elméleti alapjairól írott gondolatait, kutatási eredményeit hasznosítottam, hogy a gyermekeket több forrásból, többféle csatornán áramló, változatos megfogalmazású nyelv- és/vagy helyesírás-művelő hatás érje, természetesen összehangolva. Ez az összehangolt hatás ugyanarra az elsajátítandó tudásra:

ismeretekre,
jártasságokra,
szokásokra,
készségekre,
képességekre

vonatkozik, nevezetesen:

A betűk;
A szótövek írása;
A toldalékok írása;
A szóelemek mai alakját tükröztető írásmód;
A szóelemek módosult alakjait feltüntető írásmód;
A mássalhangzók minőségi változásainak jelöltsége a névszóalakokban;

A hagyományos írásmód;

Az egyszerűsítő írásmód

alkalmazására — helyesírására, tágabban a beszédkultúrára, összességében a gyermekek anyanyelvi műveltségére.

„Az írás és a beszéd” című munkafüzet 1. részét így építettem fel:

A Széchenyi Istvántól és Lőrincze Lajostól származó *beköszöntő*, figyelemkeltő idézetek után *ismertetés* található. Gárdonyi Géza soraival a nyugodt, a javítást is vállaló *munkavégzésre* igyekszem *bátorítani* a 10—14 éveseket.

A *Szabályzatnézőben* című rész 8 fejezete a kiejtés, a szóelemzés, a hagyomány és az egyszerűsítés elvén alapuló helyesírási tudni- és tennivalókat igyekszik bemutatni úgy, hogy feltünteti a szükséges forrást, a szabályzat megfelelő pontját, például:

y o.	Mi a különbség az egy csoportba írt szavak kiejtésében és jelentésében?							
akar	— akar	kemény	— kemény	oda	— óda	koros	— kóros	— kórós

Látható, hogy több és többféle tennivalót is ad a feladat.

Kiegészítés, átalakítás, szerkesztés: szó, mondat, szöveg szerkesztése is megtalálható a munkafüzetben. A szabályok elemzését igyekeztem változatossá fogalmazni, ezért folyamatába is található néhány helyen. A fokozatosság elvét tiszteletben tartva, a 8. fejezethez haladva, egyre több lesz a feladatok között a gyűjtés, a rendezés, a rendszerezés.

A taneszköz 2. részének a címe: *Barátságban a helyesírási szabállyal*. Az itt található 9 gyakorlatsor 7-7 feladatot tartalmaz. A magán- és a mássalhangzók időtartamának helyes jelöltetése mellett a teljes hasonulás írásban jelölt eseteinek a gyakoroltatása következik. A -j és az -ly betűkkel való munkáltatás szóanyaga lehetőségét kínál szövegszerkesztésre, példatárbővítésre.

Valamennyi fejezetben stílusfejlesztéssel kombinált helyesírási gyakorlatot találhatunk. Ezek egy-egy tollbamondás előtti ismétlésre, felfrissítő beszélgetésre készítettek, reményem szerint.

A *Kincskeresés* című feladatok valójában idézeteket tartalmaznak: költőktől, íróktól, művészekről, nyelvészekről. Az a nem titkolt szándékom, hogy ezen gondolatok értelmezésével, elemzésével a nyelvművelés szakadatlan tennivalóira irányítsuk tanítványaink figyelmét, mivel a nyelv állandóan fejlődik, mozgásban, változásban van.

A munkafüzet 3. részének a címe: *Szellemi erőpróba*. Ebben a részben feladatok találhatók. Céljuk a megmérettetés — természetesen immár önállóan kell dolgozniuk a gyermekeknek!

Következzék egy-egy részlet „Az írás és a beszéd” című munkafüzetből!

7. FEJEZET: A HAGYOMÁNYOS ÍRÁSMÓD

§ 12.
§ 87.
§ 157.

Figyeld meg a családnév keletkezését, írásmódját!

Kovács

kovács

Kováts

Kovácb

A) Melyik helyesírási alapelvvel találkozta a fentiekben?

B) Alkoss családneveket!

<i>takács</i>	_____	<i>rác</i>	_____
_____	_____	_____	_____
_____	_____	_____	_____

§ 12.
§ 87.

Melyik a helyes kiejtés?

<i>Reguly</i>	<i>Tbaly</i>	<i>Weöres</i>
a) reguj	a) tali	a) vörös
b) reguji	b) taji	b) vöres
c) reguli	c) táj	c) veöres
d) regul	d) thali	d) veres

Van egy mássalhangzónk, amelynek írására kétféle betűt használunk. Igazold!

bor...ú vá...ú

A) Gyűjts *ly* betűvel írandó tulajdonneveket!

B) Keress a *j* hang kétféle jelölésére szavakat az alábbi csoportokba!

<i>j</i>	<i>állatnév</i>	<i>ly</i>	<i>j</i>	<i>nővélynév</i>	<i>ly</i>
_____	_____	_____	_____	_____	_____
_____	_____	_____	_____	_____	_____
_____	_____	_____	_____	_____	_____

C) Bizonyítsd be egy-egy mondattal, hogy mindkét szóalak írásmódja helyes!

gombjuk _____

gomblyuk _____

Miért írjuk így a következő szavakat?

pűnkösd *mindjárt* *rögtön*

A) Javítsd a hibát!

<i>ezsd</i>	_____	<i>bákcso</i>	_____
<i>minnyájan</i>	_____	<i>baggyán</i>	_____

B) Pótold a hiányzó mássalhangzókat!

kap...i, já...ik, me...sz, ó...di

C) Keress az előzőekhez hasonló — hagyományőrző szavakat!

D) Írj a beszélő szándéka szerint változatos mondatokat — legalább ötöt — az előző példák felhasználásával!

6. GYAKORLATSOR

1. Alkalmazd a j hang megfelelő jelét!

ba...usz, gyű...tőszenveté..., go...ó, gömbö...ű, i...ed, veszé...he...zet, ha...nal, tartá...ha...ó,
fűr...to...ás, műhe..., mé...ül...ön, gere...ha...ítás, petrezse...em

2. Készíts betűrendes szójegyzéket számozással!

... jeggyűrű
... Kassa
... őhelyette
... örökké
... kása
... jeggyel

3. Alakítsd át felszólító módúvá ezeket az igéket! Az átalakított szavakat foglald mondatba!

megszűnik, dolgozunk, meggyorsítják, adok, mosol

4. Mi a különbség a *folyt* és a *fojt* szavak között?

Írjál egy-egy mondatot!

5. Nyelvőrségben

Az amerikai Egyesült Államok aról a kérdésről még nem nyilatkoztak.

Az esti Hírek meg írták ezeket az odanyilatkozásokat.

A Finnek művelt népek úgy mint a Magyarok is.

Meg-e tudtad oldani eszt a fel adatott.

6. Tollbamondás

Szülőföldem szép határa

Ismerkedjete meg Kisfaludy Károly költeményével! Figyeljétek a szöveget, hogy mindent jól megértsetek!

Szülőföldem szép határa!
Meglátlak-e valahára?
Ahol állok, ahol megyek,
Mindenütt csak feléd nézek.

Ha madár jön, tőle kérдем:
Virulsz-e még szülőföldem?
Azt kérdezem a felhőktől,
Azt a szuttogó szellőktől.

De azok nem vigasztalnak,
Bús szívemmel árván hagynak.
Árván élek bús szívemmel,
Mint a fű, mely a sziklán kel.

Kisded hajlék, hol születtem.
 Hej, tőled be távol estem!
 Távol estem, mint a levél,
 Melyet elkap a forgószelek.

Lássatok munkához, írjátok figyelmesen, tollal ennek a versnek a szövegét!

7. Kincskeresés

Költő, író, irodalmi szerkesztő a Jugoszláviában élő *Kontra Ferenc*, aki szülőföldjét mutatja be a Drávaszögi keresztiek című regényében. Valóság és tündérmese szöveedik itt egybe, hogy bal-ladai láncot alkotva egy kis népcsoport világát láthassa az olvasó.

Drávaszögi keresztiek (részlet)

Későn érkezem. Az ismerős völgy felé menet repedt harangok jönnek elém. A parti bokrok ágai egymásba kapaszkodnak. Akár a sorsok. Errefelé mindenki ugyanarra emlékezik. A partoldalba fűrt gádorok szutykosai tudják csak, hogyan lehet észrevétlenül elfogyni. Lecsúsznak a házak a gyertyalétben. Akik egykor fehér ruhába öltözve álltak a feldíszített asztal előtt a menny-ország reményével, azok most másként néznek az elnéptelenedett völgy felé. A sodrás kigyózva viszi a korhadt deszkadarabot a szomszéd faluig. Nem látni már, olyan messze van, olyan távol, mint az újraálmodott gyermekkor. (..)

(*Kontra Ferenc*)

a) Tanulmányozd figyelmesen Kontra Ferenc regényének fenti részletét!

b) A ritkán használatos kifejezéseknek nézz utána a megfelelő szótárban, lexikonban!

c) Gyakorold a hosszabb szavak, szó szerkezetek helyes ejtését!

2. FELADATLAP

1. Írd le betűrendben a hónapok nevét!

2. Egészítsd ki ezeket a szavakat a megfelelő betűvel!

h...mező	fri...e...ég	vi...end
t...zdel	be...fentes	fe...hangon
e...épp	be...szülött	v...gasztal
ny...lánk	be...sőséges,	...r...gy
L...ránd	L...ránt	nő...ön!

3. j vagy ly?

vész...elzés	só...omfa...ta
re...té...es	széke...gu...ás
la...hár	für...to...ás
	...átékszenvedé...

4. Lásd el -val, -vel raggal az alábbi szavakat!

<i>Madách</i> _____	<i>dob</i> _____
<i>jobb</i> _____	<i>emez</i> _____
<i>sav</i> _____	<i>jub</i> _____
<i>Balás</i> _____	<i>rossz</i> _____
<i>Bernadett</i> _____	<i>Tarr</i> _____

5. Alkoss mondatokat az itt olvasható igék felszólító módú, E/. személyű, rövidebb alakjaival!
nyúszik, alszik, lesz, fekszik, megy

Ki mit gyűjt?

Harvan évvel ezelőtt számolócedulát gyűjtöttek, húsz éve gyufacímkét és papírszalvétát. Ami-óta bélyeg van, bélyeget. Ma leginkább hanglemezt, kazettát, együttesek fényképét, közismert és népszerű színészek, írók, labdarúgók aláírását szokták gyűjteni.

Mi is gyűjtünk valamit! Szedjük össze a helyváltoztatással kapcsolatos rokonértelmű szavakat!

Ha valaki a helyét változtatja, akkor általában megy valahová. De ha felénk közeledik, akkor jön. Ha kevés az ideje, akkor siet, fut, rohan, lohol, vágdat. Ha az erejéből nem telik ilyen teljesítményre, akkor sétál, ballag, poroszkál, csoszog, bandukol, lépked vagy lépeget.

Tudod-e, hogy mit csinálnak a katonák? Ők masíroznak, menetelnek.

*

A munkafüzet elkészítéséhez a következő szakirodalmat használtam fel, ezeket szívesen ajánlom tanulmányozásra:

A magyar helyesírás szabályai 11. kiadás. Akadémiai Kiadó, 1984.

Bedő J. István: Észforgató. Ifjúsági Lapkiadó Vállalat, 1983.

Dávid András: Nyelv és varázs. Tankönyvkiadó, 1980.

Felde Györgyi—Grétsy László: Új anyanyelvi kaleidoszkóp. Gondolat, 1980.

Hernádi Sándor: Helyesírási önképző. Gondolat, 1978.

Hernádi Sándor—Grétsy László: Nyelvédesanyánk. Móra Ferenc Könyvkiadó, 1980.

Kontra Ferenc: Drávaszögi kereszttek. Fórum Könyvkiadó, Újvidék, 1988.

Nagy József: A tudástechnológia elméleti alapjai. Országos Oktatástechnikai Központ, Veszprém, 1985.

Rácz Endre—Takács Etel: Kis magyar nyelvtan. Gondolat, 1987.

Szemere Gyula: Hogy is írjuk? Gondolat, 1987.

TAKÁCS GÁBOR
Budapest

Római számok az alapfokú matematikatanításban

Az emberiség története folyamán, miként annyi más területen, a számok írása, a számrendszerek használata vonatkozásában is sok változás történt. A régi görögök például az ábécéjük betűit használták fel a számok jelölésére. A római számok története még az etruszk időkig nyúlik vissza. A rómaiak hét egyszerű számjelet használtak, de mivel nem ismerték a számok helyi értékének a mai értelemben használt fogalmát, a nagy számok leírása kényelmetlen, az alapműveletek elvégzése pedig reménytelenül nehéz volt a római számokkal. Ennek ellenére még a XVI. században is használták a római számokat Európában.

A római számírás csak tananyagként szerepel az általános iskola matematika tantervében. Viszont egyik osztályban sem követelmény. Ennek ellenére a római számírás az emberi kultúra olyan lényeges rekvizituma, amelynek mellőzése vétek volna tanítványaink műveltsége ellen. Sőt a mindennapi gyakorlatban is megtalálhatók a római számok. Például a hónapok jelölésére, Budapest kerületeinek megkülönböztetésére használatosak, órák számlapja is gyakran készül római számokkal, műemléképületek feliratai is tartalmazznak római számokat. Az olimpiák sorsszámát, az emberiség történetének századait is római számjegyekkel írjuk. A tantervi követelményektől függetlenül a matematikát tanítók pedagógiai felelősségébe — szerintem — bele tartozik, hogy ne legyen olyan tanítványuk, aki úgy lép át a XX. századból a XXI. századba, hogy le sem tudja írni.